

Tomasz Dudek

Biblioteka Jagiellońska

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

e-mail: tomasz.l.dudek@uj.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-0666-6407>

Zakład Narodowy im. Ossolińskich i jego zbiory w latach 1817–1939

Abstrakt: Celem prezentowanego artykułu jest ukazanie dziejów i zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w latach 1817–1939. Za pomocą analizy zachowanych dokumentów oraz istniejącej literatury przedmiotu starano się nie tylko ukazać historię instytucji, wybrane kolekcje z zasobów biblioteki, ale także przedstawić jej organizację oraz ludzi, którzy na przestrzeni przeszło 120 lat przewinęli się przez jej mury. Jest to tym ważniejsze, że w przeciwieństwie do wielu innych polskich bibliotek nigdy nie napisano całościowej historii Ossolineum. Przyczyną tej sytuacji było to, że po 1945 r. niemal wszystkie archiwalia mogące służyć poznaniu dziejów Zakładu pozostały we Lwowie, zaś dostęp do nich był dla polskich badaczy bardzo utrudniony, a czasami nawet wręcz niemożliwy. Sytuacja ta zaczęła się powoli zmieniać po 1989 r. Wtedy też powstały mniejsze lub większe prace przyczynkarskie dotyczące dziejów Ossolineum. Dopiero od niedawna na rynku księgarskim zaczęły się pojawiać szersze publikacje ukazujące różne aspekty funkcjonowania Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Zgodnie z zamierzeniami fundatora instytucja ta złożona z biblioteki, wydawnictwa oraz muzeum miała nie tylko gromadzić różnego rodzaju druki, rękopisy, dzieła sztuki, ale także udostępniać swoje zbiory wszystkim zainteresowanym. Data początkowa artykułu wyznaczona została przez powołanie Zakładu, do którego doszło w 1817 r. Fundator przez kilka lat rozważał, gdzie instytucja będzie mieć swoją siedzibę. Ostatecznie już po jego śmierci w roku 1827 zbiory zgromadzone przez Józefa Maksymiliana Ossolińskiego zostały przewiezione do Lwowa i umieszczone w przebudowanym byłym kościele i klasztorze karmelitanek trzewickowych. Wtedy też dołączono ostatecznie do Ossolineum zbiory gromadzone przez rodzinę Lubomirskich z Przeworska. Przez okres przeszło 100 lat do zbiorów Ossolineum trafiły liczne rękopisy, archiwa, książki, czasopisma i dzieła sztuki. Datę końcową prezentowanego artykułu wyznacza rok 1939. Wybuch II wojny światowej rozpoczął bowiem nowy, dramatyczny okres w dziejach Ossolineum zakończony jego przeniesieniem do Wrocławia w 1945 r.

Słowa kluczowe: XIX–XX w. Historia. Lwów. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Zbiory specjalne

Po upadku państwa polskiego wielu świątłych arystokratów rozpoczęło gromadzenie pamiątek kultury narodowej, aby w ten sposób zachować bogaty dorobek kulturalny wielonarodowej Rzeczypospolitej dla przyszłych pokoleń. Do najbardziej znanych należały działania podjęte przez Izabellę z Flemingów Czartoryską oraz Tadeusza Czackiego. W podobnym duchu działał na terenie zaboru austriackiego postępowy arystokrata, kolekcjoner i bibliofil – Józef Maksymilian Ossoliński. Jeszcze w czasach stanisławowskich J.M. Ossoliński wykazywał zainteresowania naukowe. Temu też służyły jego podróże zagraniczne odbyte w 1785 i 1792 r. Odwiedził wtedy m.in. Pragę, Drezno, Frankfurt. Szczególnie owocna okazała się wizyta w Pradze, gdzie zapoznał się z działalnością i funkcjonowaniem tamtejszej biblioteki uniwersyteckiej (Trzynadlowski, 1967, s. 12).

Od 1790 r. J.M. Ossoliński mieszkał w Wiedniu, gdzie nawiązał dobre kontakty na dworze wiedeńskim. W tamtejszych sferach doskonale były znane jego zainteresowania bibliofilskie, co było chyba jedną z przyczyn mianowania go w 1809 r. prefektem Nadwornej Biblioteki Cesarskiej. Niezależnie od pracy w bibliotece cesarskiej, starał się gromadzić własny księgozbiór. Chcąc uchronić swoją kolekcję przed rozproszeniem po śmierci, w 1804 r. zawarł układ z ordynatem Stanisławem Zamojskim, na mocy którego przekazywał zgromadzony przez siebie księgozbiór oraz dzieła sztuki wraz z odpowiednimi środkami finansowymi na rzecz Ordynacji Zamojskiej. W wyniku tego porozumienia w Zamościu planowano powstanie biblioteki, której podstawę miały stanowić zbiory przekazane przez J.M. Ossolińskiego. Funkcję opiekuna biblioteki miał zawsze sprawować aktualny Ordynat Zamojski. Niestety, utrata przez Austrię Zamościa spowodowała, że do utworzenia biblioteki nie doszło (Mikulski, 1956, s. 15–17; Maleczyńska, 1987, s. 38). Po kilku nieudanych próbach powołania biblioteki J.M. Ossoliński zdecydował się w 1817 r. na konstytuowanie Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Fundacja została zatwierdzona przez cesarza Franciszka I w 1817 r. Rozpoczęto wówczas poszukiwanie siedziby dla nowo tworzonej instytucji. Ostatecznie zbiory J.M. Ossolińskiego trafiły już po jego śmierci w 1827 r. do Lwowa i zostały umieszczone w przystosowanym specjalnie do tego celu zespole klasztornym sióstr karmelitanek trzewiczkowych. Podstawą zbiorów nowej instytucji były książki,

rękopisy, grafika i dzieła sztuki gromadzone przez J.M. Ossolińskiego w jego wiedeńskiej siedzibie. Zgodnie z jego wolą Ossolineum miało się składać z muzeum, wydawnictwa, biblioteki, która w warunkach utraty przez kraj państwowości miała pełnić funkcję biblioteki narodowej. W jej skład weszły: biblioteka rodowa Ossolińskich, dublety z biblioteki T. Czackiego, zbiór księdza Michała Hieronima Juszyńskiego zawierający m.in. najstarsze wydania poezji polskich z XVI i XVII w. oraz druki ze zbiorów Ewarysta hr. Kuropatnickiego. Szczególnie cenny był zbiór E. Kuropatnickiego, który przekazał do zbiorów tworzonej przez J.M. Ossolińskiego biblioteki te druki, których ten ostatni dotąd nie posiadał (Fischer, 1927, s. 11; Matwijów, 2003, s. 11). Ponieważ fundator nie doczekał się potomków, dlatego też, aby zabezpieczyć podstawy finansowo-prawne Ossolineum, dnia 25 grudnia 1823 r. zawarł umowę z księciem Henrykiem Lubomirskim. W wyniku tego porozumienia w zbiorach Ossolineum znalazł się bogaty księgozbiór H. Lubomirskiego. Ponadto w skład Zakładu jako tzw. Muzeum Lubomirskich weszły zbiory dzieł sztuki gromadzone przez Lubomirskich w pałacu w Przeworsku. Warto dodać, że H. Lubomirski do końca swojego życia przekazywał do zbiorów Zakładu druki, rękopisy, grafikę czy muzealia, które nabywał podczas licznych podróży po Europie. Na mocy porozumienia każdorazowy Ordynat Przeworski miał pełnić funkcję kuratora literackiego Zakładu. Początkowo były z tym spore kłopoty, ponieważ aż do lat sześćdziesiątych XIX w. brak było urzędowego zatwierdzenia Ordynacji Przeworskiej przez władze austriackie. Zgodnie z wolą fundatora utworzono także stanowisko kuratora ekonomicznego. Przez wiele lat zajmowali je spokrewnieni z J.M. Ossolińskim członkowie rodzin Broniewskich i Baierów. Od 1930 r. funkcję tę pełnili przedstawiciele rodziny Ledóchowskich (Oświadczenie ks. Henryka Lubomirskiego, 1827, 4 marca, k. 2–4; Kosiński, Turalska, 1968, s. 112; Ledóchowski, 2002, s. 133–134; Adamczak, 1992, s. 26–27).

Objęcie stanowiska kuratora literackiego przez księcia H. Lubomirskiego okazało się bardzo dobrym posunięciem. Jedną z pierwszych jego decyzji było mianowanie na dyrektora Zakładu pijara, historyka i geografę ks. Franciszka Siarczyńskiego, pełniącego dotąd obowiązki proboszcza kolegiaty w Jarosławiu. Przyjęcie funkcji dyrektora przez ks. F. Siarczyńskiego wyraźnie przyspieszyło rozwój biblioteki. To właśnie dzięki jego intensywnym staraniom liczni ofiarodawcy przekazali do zbiorów biblioteki 1751 woluminów dzieł drukowanych oraz blisko 50 rękopisów. Nowy dyrektor nie tylko przeprowadził wstępne prace porządkowe księgozbioru, ale także rozpoczął prowadzenie działalności wydawniczej. Już bowiem w 1828 r. ukazał się we Lwowie pierw-

szy zeszyt czasopisma naukowego „Czasopism Naukowy Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich” (Fischer, 1927, s. 20; Trzynadłowski, 1967, s. 46–47). Niestety ks. F. Siarczyński zmarł niespełna dwa lata później i przez dwa lata stanowisko dyrektora pozostawało nieobsadzone. Kurator literacki Ossolineum, książę H. Lubomirski, bardzo długo nie mógł zdecydować, kto ma zostać nowym dyrektorem. Początkowo chciał powierzyć to stanowisko znakomitemu historykowi Joachimowi Lelewelowi. Ten jednak odmówił, dlatego też książę zupełnie niespodziewanie zdecydował się powierzyć funkcję Konstantemu Słotwińskiemu – byłemu oficerowi wojsk Księstwa Warszawskiego. To właśnie za jego rządów w 1832 r. otwarta została czytelnia biblioteki. Wtedy też wprowadzono katalogi kartkowe w miejsce dotychczas używanych katalogów książkowych. Ponadto w początkach 1833 r. uruchomiona została drukarnia zakładowa. K. Słotwiński był zaangażowany w działalność patriotyczną, dlatego w drukarni ossolińskiej tłoczono nie tylko książki dopuszczone do oficjalnego obrotu, ale też nielegalne druki. Aby zmylić władze miały one fikcyjne nazwy miejsc publikacji (np. Londyn, Lipsk). W ten sposób wydano m.in. prace Kazimierza Brodzińskiego *O narodowości Polaków* i Adama Mickiewicza *Redutę Orдона*. Łącznie ukazały się blisko 22 druki. Niestety policja austriacka wpadła na trop całego przedsięwzięcia, co spowodowało nie tylko aresztowanie dyrektora K. Słotwińskiego, a także doprowadziło do poważnych ograniczeń w funkcjonowaniu Zakładu (Dunin-Borkowski, 1929, s. 19–24; Maleczyńska, 1987, s. 86; Adamczak, 1992, s. 46).

Do ustabilizowania sytuacji doszło dopiero w 1839 r., kiedy to dyrektorem został mianowany Adam Kłodziński, który nie tylko uporządkował sytuację prawno-ekonomiczną Zakładu, lecz także stworzył podwaliny pod dalszy rozwój fundacji Ossolińskiej. Za czasów A. Kłodzińskiego Ossolineum stało się jednym z głównych ośrodków życia kulturalnego Lwowa. Nowy dyrektor urządził tzw. wtorki literackie oraz organizował prelekcje i koncerty. To w gmachu Ossolineum koncertował podczas swojego pobytu w grodzie nad Pełtwią znakomity węgierski kompozytor i pianista Franciszek Liszt. Trzeba też dodać, że A. Kłodziński bardzo dbał o zatrudnianie w Zakładzie odpowiedniego personelu. To właśnie za sprawą jego starań pracę w bibliotece rozpoczął Jan Szlachtowski.

Dzięki energii J. Szlachtowskiego, późniejszego długoletniego kustosa, zakończono przenoszenie zbiorów bibliotecznych do nowo wyremontowanych pomieszczeń dawnego kościoła sióstr karmelitanek. Kiedy w 1846 r. kurator H. Lubomirski przejmował oficjalnie bibliotekę w odnowionym kościele, cały księgozbiór obejmował blisko

42 750 dzieł w 62 137 woluminach. Liczbę tę udało się osiągnąć dzięki licznym darom, jakie napłynęły wówczas do zbiorów Zakładu, m.in. Stanisława Wronowskiego, który podarował blisko 6000 tomów, oraz Henryka Rzewuskiego, który przekazał do zbiorów autograf swoich *Pamiętek Sopolicy*. Ponadto Aleksander Wereszczyński oraz kurator H. Lubomirski ofiarowali liczne druki wojskowe, rozkazy oraz pisma ulotne z okresu powstania listopadowego (Kosiński, Turalska, 1968, s. 108; Maleczyńska, 1987, s. 88; Adamczak, 1992, s. 16).

Działalność Zakładu Narodowego im. Ossolińskich pod koniec lat czterdziestych poważnie zakłóciła Wiosna Ludów (1848–1849). W wydarzeniach tych wzięli czynny udział m.in. Feliks Szlachtowski oraz późniejszy dyrektor biblioteki ossolińskiej August Bielowski. Sam Zakład w przeciwieństwie do biblioteki uniwersyteckiej, zniszczonej w wyniku artyleryjskiego ostrzału miasta, nie poniósł strat.

Lata pięćdziesiąte XIX w. przyniosły jednak bibliotece kolejne kłopoty. W 1850 r. zmarł bowiem kurator H. Lubomirski. Brak zatwierdzenia przez władze austriackie Ordynacji Przeworskiej spowodował, że jego syn Jerzy Lubomirski nie mógł objąć funkcji kuratora literackiego Zakładu. W tej sytuacji władze zaborcze mianowały na to stanowisko radcę gubernialnego Maurycego hr. Dzieduszyckiego. Jego rządy stanowiły w dziejach Zakładu jeden z najspokojniejszych okresów. Nowy kurator nie tylko uporządkował finanse, ale także wydzierzawił zdewastowaną drukarnię ossolińską. Ponadto w latach 1863–1866 starał się o przyznanie dla Zakładu prawa do drukowania książek dla galicyjskich szkół ludowych, do czego niestety wówczas nie doszło. Trzeba podkreślić, że pomyślny okres w swoich dziejach Ossolineum zawdzięczało m.in. starannemu doborowi pracowników. Obok A. Bielowskiego warto wymienić nazwiska Ksawerego Godebskiego, Karola Szajnochy czy ukraińskiego działacza narodowego Iwana Wahilewicza. W 1850 r. doszło do zmiany na stanowisku dyrektora Ossolineum, którym został A. Bielowski. Za jego urzędowania ukazało się drugie wydanie słownika języka polskiego Samuela Bogumiła Lindego. Ponadto znacznie wzbogacono zbiory, a także rozpoczęto wydawanie serii „Biblioteka Ossolińska” zawierającej materiały do historii Polski oraz zbioru dokumentów do dziejów Polski *Monumenta Poloniae Historica* (Korcz, 1994, s. 134–135; Mikulski, 1956, s. 20; Trzynałowski, 1967, s. 72–73).

Pomyślny okres w dziejach Ossolineum rozpoczął się w latach sześćdziesiątych w związku z narastającą liberalizacją w państwie Habsburgów. Rezultatem zmian politycznych było m.in. zatwierdzenie Ordynacji Przeworskiej i tym samym J. Lubomirski mógł wreszcie objąć stanowisko kuratora Zakładu. Za jego rządów w Ossolineum zaszły

liczne zmiany. Przede wszystkim zostały przeniesione do Lwowa zbiory muzealne i biblioteczne z Przeworska. Tym samym ostatecznie rozpoczęło działalność Muzeum Książąt Lubomirskich, będące integralną częścią Ossolineum. Opiekę nad nim powierzono artyście malarzowi Edwardowi Pawłowiczowi. Ponadto J. Lubomirski doprowadził do otwarcia w głównym gmachu biblioteki osobnej czytelnicy dla pracowników naukowych (Fischer, 1927, s. 31).

W 1872 r. doszło do poważnych zmian we władzach Ossolineum. Zmarł bowiem dotychczasowy kurator J. Lubomirski. Jego syn Andrzej Lubomirski był wówczas nieletni, tak więc nowym kuratorem został zarządzający ordynacją Kazimierz hr. Krasicki. Jego główną zasługą było uzyskanie od władz wiedeńskich prawa do wydawania przez Zakład książek i podręczników dla szkół ludowych z polskim językiem wykładowym. Przywilej ten przyniósł spore przychody finansowe, które przeznaczono na dalszy rozwój Ossolineum. Za rządów K. Krasickiego nastąpiła także zmiana na stanowisku dyrektora, którym został Wojciech Kętrzyński. Zajmując to stanowisko nie tylko wydatnie przyczynił się do powiększenia zbiorów bibliotecznych, ale też doprowadził do zatrudnienia nowych pracowników. Wtedy to pracę w Ossolineum rozpoczęli m.in. Władysław Bełza, Ludwik Bernacki czy Mieczysław Treter. Niewątpliwie największą zasługą W. Kętrzyńskiego dla Ossolineum było otwarcie czytelnicy naukowej, w której udostępniano zbiory rękopiśmienne, oraz wydanie katalogu rękopisów (Dworsatschek, 2018, s. 22–25). W okresie dyktury W. Kętrzyńskiego do zbiorów rękopisów trafiło wiele cennych zespołów. Niewątpliwie do najcenniejszych należało Archiwum Sapiehów z Krasicyzna przekazane tuż przed wybuchem I wojny światowej przez księcia Władysława Sapiehę. Zawierało ono m.in. korespondencję rodzinną, listy królów polskich, akta dotyczące konfederacji barskiej itp. W jego zbiorach znajdowała się również duża liczba materiałów archiwalnych dokumentujących aktywność polityczną prowadzoną przez poszczególnych członków rodziny na przestrzeni kilku stuleci. Do najcenniejszych należały akta dotyczące działalności Marszałka Krajowego Galicji księcia Leona Sapiehy oraz jego syna Adama. Niestety po 1945 r. kolekcja ta w całości została zatrzymana we Lwowie. Niewielka część papierów z tego zespołu, która nie znalazła się w lwowskim Ossolineum, została przekazana w latach siedemdziesiątych XX w. przez Matyldę z Sapiehów Osterwinę do Biblioteki Czartoryskich w Krakowie (Umowa, 1919, 10 czerwca, k. 16–19; Pękalska, 2017, s. 70).

Warto również dodać, że W. Kętrzyński podczas blisko czterdziestu lat swojego urzędowania przyczynił się wydatnie do powiększenia zasobu książek i czasopism. W 1917 r. zbiory biblioteki liczyły już blisko

140 000 tomów. To właśnie dzięki staraniom dyrektora W. Kętrzyńskiego biblioteka Ossolineum posiadała m.in. kompletny zbiór prasy polskiej wychodzącej na terenie zaboru pruskiego. Do najcenniejszych w tym zbiorze należały komplety roczników „Dziennika Bydgoskiego” i „Gazety Olsztyńskiej”. Cała ta kolekcja została po 1945 r. zatrzymana we Lwowie przez władze sowieckie (Ossolineum, b.d., k. 141; Maleczyńska, 1987, s. 90; Adameczak, 1992, s. 114–118).

Wybuch I wojny światowej postawił na porządku dziennym kwestię dalszego istnienia biblioteki. Spowodowane to było z jednej strony odejściem części personelu do wojska, z drugiej zaś z klęskami, jakie w pierwszych miesiącach wojny poniosły państwa centralne na froncie wschodnim. We wrześniu 1914 r. Lwów, tak jak duża część Galicji, znalazł się pod okupacją rosyjską. Plany władz carskich przewidywały nie tylko przyłączenie Lwowa i większej części Galicji do państwa rosyjskiego, ale także przyspieszoną rusyfikację tych ziem. W takim wypadku zbiory ossolińskie miały zostać wywiezione w głąb Rosji. Na szczęście do tego nie doszło, a odbicie miasta przez armię austriacką w czerwcu 1915 r. zapobiegło grabieży zbiorów (Fischer, 1927, s. 38). Tuż po zajęciu miasta przez oddziały austriackie dyrektor W. Kętrzyński opublikował na łamach „Gazety Wieczornej” artykuł, w którym czytamy, że wbrew wielu obawom Ossolineum przetrwało niemal bez strat trudne czasy rosyjskiej okupacji. Mało tego, do zbiorów napłynęły wówczas liczne depozyty zawierające książki, rękopisy lub dzieła sztuki. Jednym z najcenniejszych był depozyt rodziny Sapiehów z Krasiczyna zawierający dzieła sztuki, biżuterię, książki, rękopisy, które nie znalazły się w zbiorze przekazanym w 1910 r. (Spis przedmiotów, 1915, k. 13–22; Kętrzyński, 1915, s. 2).

Mimo że w 1915 r. większa część Galicji została wyzwolona spod okupacji rosyjskiej, to jednak zagrożenie, jakie niesły dla bibliotek i dzieł sztuki działania wojenne, nie minęło. Szczególnie trudna sytuacja panowała w powiatach galicyjskich znajdujących się w strefie przyfrontowej. Jakby tego było mało, wiele prywatnych bibliotek i zbiorów dzieł sztuki pozbawionych było jakiegokolwiek opieki. W tej sytuacji 18 czerwca 1917 r. władze Ossolineum, mając na względzie ratowanie wielowiekowego polskiego dorobku kulturalnego, wystosowały bezprecedensowy apel, w którym czytamy, że „Zabezpieczenie bibliotek i archiwów prywatnych, [...] stanowi jedną z najbardziej aktualnych spraw czasu. Z każdą chwilą bowiem, nawet mimo odzyskania terytoriów, zagraża im coraz bardziej częściowa ruina lub nawet zupełna zagłada. Powodem tego głównym są: brak opieki, nieumiejętność konserwowania zbiorów, książek, aktów, dyplomów. [...] Z tych więc jasnych i niewymagających chyba szerszego uzasadnienia racji, Zakład Narodowy im. Ossolińskich,

zwraca się z gorącą prośbą o powierzenie mu na własność lub w depozyt archiwaliów, księgozbiorów, zabytków pamiątkowych, zwłaszcza [...] prywatnych” (Markowska, 2017, s. 161). Apel ten nie pozostał bez echa, gdyż do Ossolineum napłynęło wówczas bardzo wiele cennych archiwaliów, bibliotek czy kolekcji dzieł sztuki. Spośród nich warto może wspomnieć przekazane w 1918 r. w testamencie przez Włodzimierza Kozłowskiego, prawnika i polityka, archiwalia oraz książki. Biblioteka W. Kozłowskiego zawierała ponad 20 000 tomów, głównie dotyczących historii, polityki, socjologii. Nieporównanie cenniejsze były jego prywatne papiery, tzw. teki Kozłowskich, składające się z 484 jednostek archiwalnych. Zawierały one oprócz papierów rodzinnych wypisy z archiwów wiedeńskich dotyczące stosunków polsko-austriackich oraz dziejów Galicji. Obok tego znajdowały się tam materiały dotyczące działalności politycznej Włodzimierza i Zygmunta Kozłowskich i fragmenty protokołów z posiedzeń Koła Polskiego w Wiedniu oraz Koła Sejmowego. Po 1945 r. materiały te w całości pozostały niestety we Lwowie (Pękalska, 2017, s. 59).

Napływ wielu cennych zbiorów rękopiśmiennych spowodował konieczność przekształceń organizacyjnych biblioteki. Dnia 21 czerwca 1917 r. ówczesny kurator literacki książę Andrzej Lubomirski podpisał rozporządzenie powołujące do istnienia Biuro Rękopisów i Archiwaliów. Zadaniem nowej jednostki organizacyjnej było opracowanie i udostępnianie czytelnikom rękopisów i archiwaliów znajdujących się w zbiorach Ossolineum. Na jego czele stanął Jerzy Koller zajmujący się dotąd opracowaniem archiwum sapieżyńskiego (Dworsatschek, 2018, s. 26).

Do ponownego zagrożenia zbiorów ossolińskich doszło w listopadzie 1918 r. Rankiem 1 listopada na budynkach publicznych Lwowa pojawiły się flagi ukraińskie, zwiastujące proklamowanie Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej. Z takim rozwojem sytuacji nie chcieli się pogodzić będący w zdecydowanej większości polscy mieszkańcy miasta, którzy rozpoczęli walkę z oddziałami ukraińskimi. Konflikt pomiędzy polskimi mieszkańcami a zajmującą miasto armią ukraińską stanowił ogromne zagrożenie dla biblioteki i jej zbiorów. Tuż po jego rozpoczęciu gmach biblioteki został zajęty przez oddziały ukraińskie, które z tego miejsca ostrzeliwały polskie pozycje w gmachu Poczty Głównej. Adam Fiszer pisał później, że „szaniec ochronny uczynili dla się żołnierze ruscy z grubych roczników dawnych czasopism, z rzadkich kompletów i w ogóle większych foliałów” (Fiszer, 1927, s. 38).

Gmach biblioteki znajdował się na linii frontu aż do końca walk w mieście. Dopiero w nocy 21/22 listopada na rozkaz dowodzącego siłami ukraińskimi atamana Dymitra Witowskiego opuściły one mia-

sto. Nie był to jednak koniec kłopotów. Jeszcze przez najbliższe cztery miesiące miasto było ostrzeliwane przez artylerię ukraińską, której pociski uszkodziły m.in. gmach Zakładu. Ponowne zagrożenie nadeszło w 1920 r., kiedy to pod miasto podeszła armia Siemiona Budionnego. Sytuacja ta wywołała poważne obawy co do dalszych losów Ossolineum. Na szczęście najcenniejsze zbiory biblioteki zostały wcześniej przewiezione do Krakowa (Fischer, 1927, s. 38).

Warto dodać, że zarówno podczas wojny polsko-ukraińskiej, jak i polsko-bolszewickiej, pracownicy Ossolineum prowadzili intensywne działania mające na celu ratowanie przed zniszczeniem dóbr kultury znajdujących się na prowincji. W akcji tej w sposób szczególny wyróżnił się kustosz Władysław Wisłocki. Stefan Wierczyński wspominał później, że „W czasach wojennych (1919, 1920) Wisłocki ratuje od zniszczenia i zagłady wiele cennych bibliotek prowincjonalnych, będących przeważnie własnością osób prywatnych (np. księgozbiory z Dubna, Krzemieńca, Raju koło Brzeżan). W najgorszych chwilach wojny, podczas ostrzeliwania i bombardowania miasta, Wisłocki zostawił własny dom, a trwał na stanowisku w murach Biblioteki: pilnuje zbiorów, chroni je przed zniszczeniem i rozgrabieniem. Własnym przykładem zachęca innych i do wytrwania i dzielności. Ocalenie zbiorów Ossolineum w krytycznym czasie przełomów wojennych to jego duża i rzetelna zasługa” (Wierczyński, 1946, s. 426).

Zakończenie wojny polsko-sowieckiej stanowiło zamknięcie pewnego etapu w dziejach Zakładu. Niemal zaraz po ustaniu działań wojennych przystąpiono do normalnej pracy. Trzeba dodać, że od 1918 r. Ossolineum miało nowego dyrektora, którym był L. Bernacki. Jego głównym celem było nie tylko podniesienie prestiżu i znaczenia Ossolineum wśród polskich bibliotek, ale także zachowanie wiodącej roli Zakładu jako skarbnicy piśmiennictwa i placówki naukowo-kulturalnej o znaczeniu ogólnopolskim. Celom tym służyły liczne przedsięwzięcia podejmowane z inicjatywy dyrektora L. Bernackiego. Do najważniejszych można zaliczyć wydawanie w latach 1924–1928 „Przewodnika Bibliograficznego”, na łamach którego starano się rejestrować tak druki ciągłe, jak i zwarte ukazujące się na terenie naszego kraju. W 1925 r. z inicjatywy kustosza W. Wisłockiego podjęto próbę powołania w ramach Ossolineum Ośrodka Studiów Słowiańskich. Niestety ta cenna inicjatywa nie doczekała się realizacji. Jedynie częściowo powiodły się starania o przyznanie Ossolineum prawa do egzemplarza obowiązkowego – w 1927 r. Zakład otrzymał to prawo, ale tylko w odniesieniu do czasopism (Korzon, 1974, s. 190–191; Matwijów, 2013, s. 39–40). Dyrektorowi L. Bernackiemu udało się natomiast w 1926 r. przeprowa-

dzić reformę struktury bibliotecznej polegającą na utworzeniu Działu Starych Druków. Na jego czele stanęła Eugenia Kurkowa. W dziale tym znalazły się druki polskie i obce wydane w XV i XVI w. Poza strukturą działu pozostały natomiast druki wydane w XVII i XVIII w. Do Działu Starych Druków włączono je dopiero w okresie okupacji sowieckiej. W 1938 r. w zbiorze tym znajdowało się 318 inkunabułów oraz 5067 dzieł wydanych w XVI w. Pochodziły one przede wszystkim z przekazanych Zakładowi zbiorów J.M. Ossolińskiego, ks. F. Siarczyńskiego oraz napływających w dużej liczbie aż do 1939 r. darów znamienitych rodzin arystokratycznych, takich jak Lubomirscy, Sapiehowie czy Pawlikowscy. Ponieważ aż do 1939 r. jedynym pracownikiem oddziału była jego kierowniczka E. Kurkowa wspierana okresowo przez stypendystów, opracowanie tego zbioru posuwało się bardzo wolno. E. Kurkowa zdołała do wybuchu II wojny światowej przygotować opisy katalogowe zaledwie 431 woluminów. Zawierały one imię i nazwisko autora, skrócony opis tytułu, miejsce i rok wydania, cytate bibliograficzną oraz format i sygnaturę (Tyszkowski, 2000, s. 217–218; Piđtypczak-Majerowicz, 2019, s. 35–40).

Dyrektor L. Bernacki wiele uwagi poświęcał również wydawnictwu. To właśnie dzięki jego staraniom zawarto porozumienie z rodziną Henryka Sienkiewicza dające Zakładowi wyłączne prawo na wydawanie jego dzieł. W ramach edycji utworów H. Sienkiewicza oficyna ossolińska opublikowała m.in. powieść *Krzyżacy* w formacie kieszonkowym. To wydanie było jedną z przyczyn, dla których po zajęciu miasta przez Niemców w 1941 r. w Ossolineum pojawiło się gestapo, chcąc aresztować zmarłego we wrześniu 1939 r. dyrektora L. Bernackiego (Korcz, 1994, s. 145; Korzon, 1974, s. 181; Stański, 2005, s. 9). Tuż przed samym wybuchem II wojny światowej Ossolineum zawarło umowę ze spadkobiercami Władysława Stanisława Reymonta na wydanie kompletu jego dzieł. Niestety przed 1 września 1939 r. drukarnię ossolińską zdołały opuścić jedynie *Ziemia obiecana* oraz biografia W.S. Reymonta napisana przez Juliana Krzyżanowskiego. Dyrekcji Zakładu udało się również pozyskać niektóre rękopisy polskiego noblisty (Czczor, 1933, k. 1–3). Należy też wspomnieć, że w tym okresie udało się znacząco rozbudować bazę poligraficzną Zakładu. Wraz z zakupionymi tuż przed wybuchem wojny drukarnią Winiarza oraz drukarnią „Gazety Lwowskiej” w posiadaniu Ossolineum znalazły się trzy dobrze wyposażone drukarnie. Wprawdzie już na początku lat dwudziestych zlikwidowana została drukarnia „Gazety Lwowskiej”, co nie zmienia jednak faktu, że po raz pierwszy w swoich dziejach Zakład dysponował nowoczesną bazą poligraficzną. Dzięki tej sytuacji Ossolineum stało się jednym z naj-

ważniejszych wydawnictw funkcjonujących w II Rzeczypospolitej. Do wzrostu jego znaczenia przyczyniło się również przejęcie w 1933 r. serii wydawniczej „Biblioteka Narodowa”, w ramach której wydawano dzieła klasyków literatury polskiej i światowej w opracowaniu historyków literatury – znawców poszczególnych zagadnień. Atutem serii była bardzo przystępna cena. Wszystko to spowodowało, że odniosła ona ogromny sukces, przyczyniając się do upowszechnienia czytelnictwa wśród szerokich rzesz polskiego społeczeństwa, ale także przynosząc spore dochody Ossolineum (Florek, b.d., k. 3–5; Gebarowicz, 1956, s. 148).

Zakończenie działań wojennych dało również możliwość przyspieszenia porządkowania zbiorów, które w dużej liczbie napłynęły do biblioteki tuż przed wybuchem wojny, jak i w trakcie jej trwania. W tym kontekście należy wspomnieć o bibliotece przekazanej w latach 1912–1917 przez księcia Stefana Lubomirskiego z Kruszyny. Obejmowała ona kilka tysięcy tomów z zakresu filozofii, historii teologii, prawa, sztuk pięknych czy teologii. Ponadto zawierała imponującą kolekcję archiwaliów rodzinnych oraz kolekcję rękopisów, z których najcenniejszy był rękopis *Kroniki* Galla Anonima. W 1921 r. w skład Ossolineum weszła z kolei jako odrębna jego część Biblioteka Pawlikowskich z Medyki przekazana przez Jana Gwalberta Pawlikowskiego (Dworsatschek, 2018, s. 27; Fiszer, 1927, s. 43–45; Pękalska, 2017, s. 62–63).

W 1928 r. z inicjatywy dyrektora L. Bernackiego urządzone zostały uroczyste obchody stulecia istnienia Ossolineum. Wprawdzie właściwy jubileusz przypadał na rok 1917, ale zawierucha wojenna uniemożliwiła wówczas jego zorganizowanie. Obchody z udziałem licznych gości z kraju i zagranicy połączone zostały z I Zjazdem Bibliotekarzy Polskich oraz III Zjazdem Bibliofilów Polskich (Dworsatschek, 2018, s. 195–196; Trzynadlowski, 1967, s. 107).

Szczególnie ważną rolę w każdej bibliotece odgrywają katalogi. Nie inaczej było w Ossolineum. Podstawowym katalogiem biblioteki był katalog alfabetyczny. Ponadto istniał katalog rzeczowy oraz czytelni. Specyfiką biblioteki Ossolineum było posiadanie dwóch katalogów alfabetycznych. W pierwszym z nich rejestrowane były wszystkie polonika. Aż do 1918 r. włączano do niego te dzieła, które ukazały się na ziemiach, choć przez krótki czas należących przed rozbiorem do państwa polskiego. W jego skład wchodziły również książki polskie wydane na emigracji oraz dzieła dotyczące Polski. W drugim katalogu rejestrowane były dzieła, jakie biblioteka otrzymywała w ramach wymiany międzynarodowej. Była ona bardzo rozwinięta. Janina Kelles-Krauz, która pracowała we Lwowie aż do 1957 r., wspominała później, że jeszcze dziesięć lat po zakończeniu II wojny światowej do Lwowa nadchodziły

paczki z książkami dla Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Fatalne było natomiast to, że wszystkie nabytki (druki ciągłe, zwarte, stare druki) inwentaryzowano w jednym ciągu sygnaturowym (Ossolineum, b.d., k. 91; Matwijów, 2003, s. 18). Ogromne znaczenie w bibliotece Ossolineum miał Dział Rękopisów. W tym dziale przechowywano m.in. autografy Aleksandra Fredry, W.S. Reymonta, Juliusza Słowackiego, spuścizny polskich uczonych i działaczy politycznych oraz niepomierne archiwa rodowe i magnackie. Ponadto w jego skład wchodziły liczne materiały źródłowe dotyczące dziejów politycznych i gospodarczych Polski oraz dyplomy i dokumenty wystawiane przez polskich królów (Matwijów, 2003, s. 25–26). Jednym z większych działów biblioteki był dział czasopism. Czasopisma gromadzone były w bibliotece ossolińskiej od początku jej funkcjonowania. Wśród przewiezionych po śmierci fundatora zbiorów znalazła się obszerna kolekcja czasopism głównie z okresu Sejmu Czteroletniego. Przez cały XIX w. w bibliotece gromadzone były egzemplarze czasopism polskich wydawanych zarówno w kraju, jak i na emigracji. Tuż przed wybuchem wojny Ossolineum posiadało blisko 2600 tytułów czasopism polskich oraz około 200 tytułów czasopism zagranicznych. Wiele z nich było przechowywanych w bibliotece w kilku egzemplarzach. Dział ten niestety poniósł największe straty podczas II wojny światowej. We Lwowie pozostały m.in. kompletne roczniki lwowskich czasopism takich jak np.: „Dziennik Polski”, „Gazeta Narodowa”, „Ojczyzna”, „Przegląd Polityczny, Społeczny i Literacki”, „Słowo Polskie” (Ossolineum, b.d., k. 135–140; Matwijów, 2003, s. 25).

Druga połowa lat trzydziestych upłynęła pod znakiem dalszego powiększania zasobu bibliotecznego. Miało to m.in. związek z apelem władz Ossolineum, aby przekazywać do jego zasobów materiały dotyczące dziejów zaboru austriackiego. W wyniku tego apelu do zbiorów ossolińskich napłynęły m.in. papiery konserwatywnych polityków galicyjskich Tomasza i Albina Rayskich, czy korespondencja arcybiskupa lwowskiego obrządku łacińskiego Andrzeja Ankwicza z lat 1813–1837 (Odezwa, 1937, k. 1–2; Dworsatschek, s. 33). Już po wybuchu II wojny światowej Artur hr. Tarnowski z Dzikowa przekazał do depozytu Ossolineum rękopis *Pana Tadeusza*. Został on wówczas oprawiony i przekazany do Działu Rękopisów, gdzie otrzymał sygnaturę 6932. Pozostał w zbiorach biblioteki aż do 1944 r., kiedy, wraz z innymi ossolińskimi obiektami, został wywieziony przez Niemców do Adeli na Dolny Śląsk. Rękopis trafił ponownie do zbiorów ossolińskich w 1947 r. W 1999 r. spadkobiercy A. Tarnowskiego sprzedali rękopis za 1/3 jego wartości gminie Wrocław, która z kolei podarowała go do zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (Pękalska, 2017, s. 174).

W przeddzień wybuchu II wojny światowej biblioteka Ossolineum należała z pewnością do największych bibliotek w kraju. W jej skład wchodziły: archiwum, czytelnia, działy rękopisów, czasopism, starych druków, katalogi, magazyn główny. Archiwum biblioteki gromadziło wszelkie materiały dotyczące jej funkcjonowania. Znajdowały się w nim m.in. korespondencja dyrektorów, kuratorów i pracowników Zakładu. Według sprawozdania przygotowanego na zlecenie sowieckich władz okupacyjnych w listopadzie 1939 r., w przededniu wybuchu wojny w zbiorach ossolińskich znajdowało się 324 621 woluminów z czego 21 503 stanowiły druki wchodzące w skład przekazanej w 1921 r. w depozyt wieczysty Biblioteki Pawlikowskich z Medyki. Ponadto w magazynach bibliotecznych przechowywano 160 000 woluminów różnego rodzaju druków nieskatalogowanych. W zbiorach bibliotecznych znajdowało się również 6719 rękopisów skatalogowanych (w tym 271 pochodzących ze zbiorów Pawlikowskich). Nieskatalogowanych pozostało wówczas 7901 rękopisów. Dodatkowo w zbiorach bibliotecznych były skatalogowane 2373 dyplomy (w tym 242 ze zbiorów Pawlikowskich), 9568 autografów (w tym 4270 ze zbiorów Pawlikowskich) oraz 3077 map (w tym 678 ze zbiorów Pawlikowskich) (Sprawozdanie, 1939, k. 6). Gwałtowny rozwój Ossolineum w II Rzeczypospolitej nie byłby możliwy, gdyby nie ogromne zaangażowanie jego pracowników. Warto w tym miejscu zacytować profesora Mieczysława Gębarowicza, który pisał po II wojnie światowej, że „Ossolineum dla [...] pracowników to nie była tylko baza materialna i naukowa, a przede wszystkim hasło i nakaz. Wyrażał się on w swoistym patriotyzmie ossolińskich, który wymagał od każdego, aby oddać Zakładowi nie tylko swój czas, ale i wszystkie swoje siły, i być nie tylko bibliotekarzem-biurokratą, ale stojącym poza życiem mołem książkowym, lecz przede wszystkim obywatelem, czynnym współtwórcą kultury narodu” (Gębarowicz, 1956, s. 147).

Pogarszająca się sytuacja międzynarodowa spowodowała, że dnia 31 sierpnia 1939 r. pod osobistym nadzorem dyrektora L. Bernackiego rozpoczęto pakowanie i zabezpieczanie najcenniejszych zbiorów Ossolineum. Pierwszego września 1939 r. w kilka godzin po rozpoczęciu wojny na Lwów spadły pierwsze niemieckie bomby. Tym samym rozpoczął się ostatni, najbardziej dramatyczny okres funkcjonowania Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w jego dotychczasowej siedzibie (Ossolineum, b.d., k. 13). Na zakończenie tych rozważań warto jeszcze wspomnieć o jednej istotnej rzeczy. Mianowicie po zajęciu miasta przez wojska sowieckie nowy dyrektor biblioteki Jerzy Borejsza zdecydował się na utworzenie w ramach placówki nowego działu, tzw. działu kon-

centracji. Jego pracownicy z narażeniem zdrowia i życia prowadzili heroiczną walkę mającą na celu uratowanie dla kultury polskiej bezcennych zbiorów bibliotecznych znajdujących się w pałacach, kościołach, czy prywatnych mieszkaniach. Dzięki tej akcji w zbiorach Ossolineum znalazło się blisko 500 000 książek z następujących bibliotek: Poturzyckiej Dzieduszyckich, Łacińskiego Seminarium Duchownego we Lwowie, Potockich z Pomorzian oraz wielu innych. Wśród przejętych zbiorów odnalezionych zostało blisko 80 egzemplarzy mickiewiczianów, w tym niektóre z autografami poety. Obok książek i czasopism były także liczne materiały rękopiśmienne. Do najcenniejszych należały m.in.: papiery Bolesława i Marii Wysłouchów, czy papiery Tadeusza Rutowskiego (Głowacki, 1997, s. 556; Matwijów, 1999, s. 212–213). Cała ta akcja prowadzona w pierwszych tygodniach okupacji z polecenia dyrektora J. Borejszy nie tylko przyczyniła się do uratowania bezcennych dla nauki i kultury polskiej archiwaliów oraz książek, ale też dobitnie zadookumentowała polski charakter Ossolineum. Między innymi dzięki temu Zakład Narodowy im. Ossolińskich mógł się odrodzić w nowej rzeczywistości politycznej we Wrocławiu po zakończeniu II wojny światowej.

Literatura

- Adamczak, E., wybór i oprac. (1992). *Portrety Ossolińskie*. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Czczor, L. (1933, 19 grudnia). *Dwa listy do Ludwika Bernackiego z 19 grudnia 1933 dotyczące przejęcia przez Ossolineum rękopisów Władysława Reymonta*. Lwowska Biblioteka Naukowa NAN im. W. Stefanyka, rps Bibl. Oss., 8, Fond 9, dział III, sygn. DE 22734.
- Dunin-Borkowski, S. (1929). *O obowiązkach bibliotekarza*. Wydanie jubileuszowe przygotował Zygmunt Mocarski. Poznań: Wydawnictwo Poznańsko-Pomorskiego Koła Związku Bibliotekarzy Polskich.
- Dworsatschek, M., red. (2018). *Nie tylko książki: ossolińskie kolekcje i ich opiekunowie*. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Fiszer, A. (1927). *Zakład Narodowy im. Ossolińskich: zarys dziejów*. Lwów: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Florek, L. (b.d.). *Wspomnienia o pracownikach Ossolineum Lwowskiego* (cz. I). Rps, Bibl. Oss., sygn. 15588.
- Gębarowicz, M. (1956). *Oczyrna starszego Ossolińczyka*. W: *Zakład Narodowy im. Ossolińskich. W dziesięciolecie działalności we Wrocławiu* (s. 145–149). Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.

- Głowacki, A. (1997). *Sowieci wobec Polaków na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kętrzyński, W. (1915). W sprawie zbiorów Ossolineum. *Gazeta Wieczorna*, (2468), 1–4.
- Korcz, W. (1994). *Zarys dziejów Lwowa*. Zielona Góra: Zachodnie Centrum Organizacji.
- Korzon, K. (1974). *Ludwik Bernacki bibliolog i edytor*. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Kosiński, A., Turalska, M. (1968). *Ofiarodawcy Biblioteki Ossolineum 1817–1848*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN.
- Ledóchowski, M. (2002). *Aby pozostał nasz ślad*. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum.
- Maleczyńska, K. (1987). *Książki i biblioteki w Polsce w okresie zaborów*. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Markowska, M., wybór i oprac. (2017). *Skarbiec 200 lat Ossolineum*. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum.
- Matwijów, M. (1999). Zbiory rękopiśmienne Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w latach 1939–1945. *Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, 10, 212–240.
- Matwijów, M. (2003). *Zakład Narodowy im. Ossolińskich w latach 1939–1946*. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum.
- Matwijów, M. (2013). *Mieczysław Gębarowicz (1893–1984): uczonej i opiekun narodowych dóbr kultury*. Warszawa: Wydawnictwo DIG.
- Mikulski, T. (1956). Narodziny Biblioteki. W: *Zakład Narodowy im. Ossolińskich: w dziesięciolecie działalności we Wrocławiu* (s. 7–22). Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Odezwa Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w sprawie gromadzenia do historii Polski pod panowaniem austriackim. Lwów kwiecień 1937*. (1937). Lwowska Biblioteka Naukowa NAN im. W. Stefanyka, rps Bibl. Oss., 3191, Fond 9, sygn. DE-10017.
- Ossolineum we Lwowie: raport Janiny Kelles Krauz*. (b.d.). Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rps 15519.
- Oświadczenie księcia Henryka Lubomirskiego z dnia 4 marca 1827 roku, omawiający warunki porozumienia z hrabią Ossolińskim*. (1827, 4 marca). Lwowska Biblioteka Naukowa NAN im. W. Stefanyka, rps Bibl. Oss., 58, Fond 54, dział III, sygn. DE 3878.
- Pękalska, M., red. (2017). *Księga darczyńców Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum.

- Pidłypczak-Majerowicz, M. (2000). *Stare druki proveniencji zakonnej w Bibliotece Ossolineum*. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum.
- Spis przedmiotów znalezionych w pięciu skrzyniach, wywiezionych z Przemysła, a oddanych w depozyt Zakładowi Narodowemu im. Ossolińskich we Lwowie, jak własność księcia Władysława Sapiehy, właściciela zamku w Krasiczynie. Lwów 1915.* (1915). Lwowska Biblioteka Naukowa NAN im. W. Stefanyka, rps Bibl. Oss., 34, Fond 54, dział V, sygn. DE 4140.
- Sprawozdanie z czynności Zakładu Ossolineum, Lwów 30 listopada 1939.* (1939). Lwowska Biblioteka Naukowa NAN im. W. Stefanyka, rps Bibl. Oss., 61, Fond 54, dział V, cz. 1, sygn. DE 4011.
- Stański, P. (2005). *Prywatne zbiory biblioteczne Lwowa i Krakowa: Ossolińscy, Baworowscy oraz Czartoryscy, Cracovia-Leopolis*, 2, 8–11.
- Trzynadłowski, J. (1967). *Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1817–1967: zarys dziejów*. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Tyszkowski, W. (2000). Zarys historii działu starych druków Zakładu Narodowego im. Ossolińskich 1818–1998. *Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, II, 21–226.
- Umowa między księciem Władysławem Sapiehą jak składającym a Biblioteką Zakładu Narodowego im. Ossolińskich jak depozytariuszem w przedmiocie depozycji zbiorów krasiczyńskich, Krasiczyn 29 czerwca 1910.* (1919, 10 czerwca). Lwowska Biblioteka Naukowa NAN im. W. Stefanyka, rps Bibl. Oss., 57, Fond 54, dział II, sygn. DE-4082.
- Wierczyński, S. (1946). Władysław Tadeusz Wisłocki. *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, (3–4), 425–430.

Tomasz Dudek

Jagiellonian Library

Jagiellonian University

e-mail: tomasz.l.dudek@uj.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-0666-6407>

Ossoliński National Institute and its collections in 1817–1939

Abstract: The aim of the article is to show the history and collections of the Zakład im. Ossolińskich in the years 1817–1939. By means of the analysis of the preserved documents and the existing literature on the subject, an attempt was made not only to show the history of the institution, selected collections from the library's resources, but also to present its organization and people who have passed through its walls over the past 120 years. This is all the more important as, unlike many other Polish libraries, the complete history of the Ossolineum has never been written. The reason for this situation was that after 1945 almost all archives that could be used to learn about the history of the Institute remained in Lviv, and access to them was very difficult for Polish researchers, and sometimes even impossible. This situation began to change slowly after 1989. It was then that smaller or larger contributions were written about the history of the Ossolineum. Only recently, broader publications showing various aspects of the functioning of the Ossoliński National Institute. According to the founder's intention, the institution, consisting of a library, publishing house and museum, was to not only collect various types of prints, manuscripts, works of art, but also make its collections available to all interested parties. The starting date of the article was determined by the establishment of the Institute, which took place in 1817. The founder spent several years considering where the institution would have its seat. Ultimately, after his death in 1827, the collections collected by Józef Maksymilian Ossoliński were transported to Lviv and placed in the rebuilt former church and convent of Carmelite sisters. It was then that the collections collected by the Lubomirski family from Przeworsk were finally added to the Ossolineum. Over a period of over 100 years, numerous manuscripts, archives, books, magazines and works of art have been added to the collection of the Ossolineum. The end date of the presented article is set in 1939. The outbreak of World War II began a new dramatic period in the history of the Ossolineum, which ended with its transfer to Wrocław in 1945.

Keywords: XIX–XX centuries. History. Lviv. Ossoliński National Institute. Special collections

Artykuł wpłynął do redakcji 18 sierpnia 2020 r.